

Estetické impulzy klasického folklóru a súčasná slovenská poézia

(Pokus o náčrt problematiky)

I. Úvod

Vladimír Brožík v knihe *Človek a krásno* (Bratislava 1965) napísal, že sú veci, ktoré boli kedysi krásne, avšak kvalita ich krásna postupne prenikla do nášho vedomia, do našich zmyslových predstáv, kde zovšednievala a udomácňovala sa, ba stávala sa súčasťou nášho predstavového sveta, nášho zmyslového vnímania do takej miery, že sme jej estetickú funkciu nepostihli, hoci jej pravý estetický obraz žil zatlačený v našom podvedomí. V tomto zmysle s Brožíkom súhlasím a nachádzam podobný proces v osude ľudovej poézie, ktorá, ako každé umenie, svojsky vypovedá o človeku a o svete svojho tvorcu. Súčasný slovenský básnik ešte stále žije v úzkej symbióze s ľudovou tvorbou, najmä slovesnou, zatlačenou spolu s materinským jazykom do podvedomia, z ktorého ľudová poézia vychádza ako ponorná rieka raz na povrch, raz duní kdesi v hĺbke melodickými piesňovými variáciami, sputnanými často moderným poetickým rúchom. Jej prítomnosť v súčasnej slovenskej poézii si nemožno odmyslieť. Možno iba polemizovať s niektorými prejavmi alebo názormi novodobého folklorizmu, či antifolklorizmu.

Literárna veda a folkloristika nastoľuje problém ľudovej poézie v literatúre ako skúmanie vzájomných vzťahov medzi folklórom a literatúrou. Tento metodický zreteľ však prakticky nemá v teórii dlhodobé tradície, hoci mu nechýba materiálové zázemie a hoci sa po ňom volá už od čias Pavla Jozefa Šafárika a Jána Kollára. Príčiny tohto stavu sú rôzne a nateraz po nich pátrať nebudem.

V tomto príspevku nepostupujem literárnokriticky, teda z pozícií zvažovania sily individuálneho talentu, jeho významu pre literárnu tvorbu v hierarchii umeleckých hodnôt či diel, ba ani z aspektu noeticko-filozofického a etického rozboru súčasnej poézie. Zameriavam sa z pozícií poetického folklorizmu na analýzu najevidentnejších jeho modifikácií v súčasnej slovenskej poézii vytvorenej približne od roku 1945 až po dnešné dni. (Niektoré moje náhľady môžu byť preto v rozpore s literár-

nou kritikou.) Obmedzujem sa na typické javy a tvrdím, že ľudová slovesnosť, čiže folklór, je významnou umeleckou zložkou súčasnej slovenskej poézie; že súčasný poetický folklorizmus je pokračovaním folklorizmu starších období (bez narušenia kontinuity) a že je zvládnutý tými prostriedkami, akými je vytváraná súčasná slovenská poézia. Nakoniec sa pokúsim zhruba načrtnúť modifikácie poetického folklorizmu v súčasnej slovenskej poézii. Svoje tvrdenia opieram takmer o poéziu všetkých slovenských básnikov, ale predovšetkým o tvorbu Andreja Plávku, Laca Novomeského, Vojtecha Mihálíka, Štefana Žáryho, Miroslava Válka, Jána Raka, Rudolfa Fabryho, Jána Stacha a niektorých iných. Minulosť slovenského poetického folklorizmu ohraničujem zatiaľ najďalej po obdobie preromantizmu, jeho korene vidím však najmä v slovenskom romantizme, kvalitatívne nový vývinový stupeň v realizme u Hviezdoslava i v slovenskej moderne u Krasku či Jesenského. Pokúsim sa však iba o náčrt niektorých problémov súvisiacich s postavením folklórnych prvkov v súčasnej slovenskej poézii.

Názory na ľudovú slovesnosť (jej estetické oceňovania) sa menia, pretože krásno je kategória relatívna, závislá od viacerých faktorov, ako sú spoločenské a historické danosti, dobový vkus i svetonázor a samozrejme, psychické dispozície, či umelecká skúsenosť. Veď okrem euklidovskej geometrie existuje aj iná geometria, ku ktorej, obrazne povedané, smeruje jedna zložka vedeckého poznania; v poézii ide o umelecké stvárňovanie a vnímanie v nových polohách, kde básnici zápasia s dimenziami ako Le Corbusier s pravým uhlom, a preto posúvajú významové roviny či obrazové pásma a experimentujú, snažiac sa dobyť štvrtý rozmer alebo nepoznaný zmysel a význam. Je to umelecký zápas o vyjadrenie seba, o básnické zvládnutie súčasného človeka i jeho sveta, hodnôt a významov. V tomto poetickom zápase však nachádzajú čestné a trvalé miesto i hodnoty tradičné, zdedené z minulých období, z vybojovaných zápasov človeka i básnika. K takým tradičným hodnotám patrí i klasický folklór, ktorého impulzy v oblasti poézie sú veľmi dôležité. Reprezentujú poetickú pralátku, psychickú a estetickú praskúsenosť. Básnická tvorba všetkých období uvedomele alebo živelne počíta s estetickými zložkami ľudovej slovesnosti ako s komponentom esteticko-ideovým, tematickým, obrazovým a výrazovým. Významove sú folklórne prvky podriadené autorskému básnickému kontextu, či korektívu tvorivého individua. Ideovo-umelecky sa folklórne motívy nevymknú z ovzdušia determinovaného intenciami, ani z umeleckých potencií básnika-tvorcu a jeho doby, v ktorej žije a tvorí.

Pralátku poézie vytvára folklór, v ktorom je skonzerвовaná i skoncentrovaná mnohostoročná umelecká i estetická skúsenosť, skúsenosť zo zápasov človeka s človekom, so spoločnosťou a s prírodou, od lyrických momentov až po situácie drasticky dramatické. Od začiatku 19. storočia vznikali rôzne školy a smery, ktoré skúmali a analyzovali folklór z rôz-

nych hľadísk a hľadali v ňom prapôvodný umelecký symbol a predstavu. Možno spomenúť školu mytologickú, antropologickú, psychoanalytickú, štrukturalistickú atď. Najnovšie je výrazný neomytologický prístup k folklóru (rozšírený na americkom kontinente i v západnej Európe, napríklad v dielach F. R. S. Raglana, J. de Vriesa, A. Langa, Stitha Thompsona, C. Lévi-Straussa atď.). Sovietska škola (ako Žirmunskij, Meletinskij, Propp a iní) využíva pozitívne výsledky všetkých smerov a rozvíja ich vo vlastných prácach o ľudovej slovesnosti, nadväzujúc na kontext teórie literatúry. Každé literárne obdobie sa v teórii i v praxi vyrovnávalo s otázkou estetických hodnôt folklóru. Určité estetické oceňovanie kvalít folklóru sa prejavuje bezprostredne i v súčasnej slovenskej poézii, najmä vo využívaní impulzov klasického folklóru, ktoré splývajú s umeleckým organizmom súčasnej slovenskej poézie. Na jednej strane básnická prax je nerozlučne spätá s folklórnou tvorbou, na druhej strane však teoretické myslenie, najmä estetika obchádza folklórnu problematiku, a na rozdiel od minulých literárnych období, úplne neguje romantickú manifestačnosť vo vzťahu k ľudovej poézii i apoteotickú orientáciu realizmu a slovenskej moderny. (Príklad z poézie Ivana Krasku môže v určitom zmysle demonštrovať myslenie o folklóre v zmysle apoteózy ľudovej piesne.)

Vždy, keď riedke chvíle
veselosti prídu,
spievavam si starú
pieseň nášho ľudu.

(I. Krasko, *Pieseň nášho ľudu*)

Vzťahy k folklóru sú v podstate dosť zložité, avšak vždy je niektorá črta prevládajúca. Sovietska škola zdôrazňuje vo folklóre estetično, programme a na širokej platforme ho skúma, americká neomytologická škola zásadne neguje umeleckosť folklóru, na Slovensku sa teória folklóru ignoruje alebo improvizuje. Vcelku však možno povedať, že súčasné estetické myslenie na Slovensku je k folklóru zdržanlivé a chýbajú mu akékoľvek manifestačné a apoteotické momenty.

Na konkrétnych rozboroch súčasnej slovenskej poézie pokúsím sa poukázať na niektoré modifikácie súčasného poetického folklorizmu, v ktorom sa sústreďuje uvedomelý i živelný, ale predovšetkým tvorivý prístup básnikov ku klasickému folklórnemu prejavu.

II. Piesňová ponáška

Ponášková piesňová tvorba má v slovenskej literatúre dlhú tradíciu; korene tejto básnickej metódy siahajú hlboko do najstaršej literatúry. Výrazne sa však uplatnila v slovenskom literárnom romantizme, v postulovaní ľudovej poézie ako estetického ideálu. Z iného hľadiska prijal ju slovenský realizmus, ktorý stvárňoval tie folklórne črty, ktoré najprav-

divejšie vyjadrovali mentalitu dedinského ľudu, jeho pracovnú i spoločenskú skúsenosť. Poézia romantizmu uprednostňovala transcendentálne kvality folklóru, teda prvky mytológie, fantastickú rozprávku s jej princípom víťazstva dobra a spravodlivosti nad zlom a nepravosťou; aj estetické kategórie, ako baladickú pochmúrnosť (poéziu noci), lyrizmus a jeho neurčitý smútok, výrazný melodický charakter ľudovej piesne i jej nápev, na ktorý štúrovci skladali básne a spievali ich na študentských zhromaždeniach. Hviezdoslavov folklorizmus v mnohom vychádzal z diela Andreja Sládkoviča i Sama Chalupku. *Hájnikova* žena je v tomto zmysle pendantom *Detvana*. Na širokom pláne svojej poézie Hviezdoslav adaptuje už všetky zložky ľudovej slovesnosti a folklórne situácie. Vytvára tak v atmosfére slovenského realizmu umelecké a historicko-etnografické obrazy zo života dedinského ľudu, poetickú syntézu jeho života. Prvky folklóru vystupujú v jeho poézii neobyčajne konkrétne až dokumentárne, avšak bez romantického klišé, a iba exkurzívne do „tajomna“ nepoznatelného (mytologického). Hviezdoslav racionálne preosieva a osvetľuje i to, čo ľudová tradícia zahmlieva poverou, mýtom alebo rituálnou podobou. Hviezdoslavov hlboký ponor do života dedinského ľudu v súčasnosti doznieva iba v diele Andreja Plávku, ktorého poézia vychádza z poznania slovenskej prírody a dediny. V zmysle kultúrno-historickom Plávka sa svojou poéziou usiluje zapojiť do širokého a mohutného prúdu poézie vytvorenej Sládkovičom a Hviezdoslavom. Na básnickej skladbe *Liptovská pišňa* možno dokumentovať určité postrehy.

Hneď na začiatku nemôžem si odpustiť porovnanie Plávkovej úvodnej básne *Pieseň s Hviezdoslavovým Pozdravom z Hájnikovej ženy*. A. Plávka:

Divým krídlom vtáčim
brnkám vetra strunou,
túžbou nevystačím
za volaním grúňov

Verše sú „vnútorným“ mottom básnikovej poézie a akoby bezprostredne nadväzovali na Hviezdoslavov *Pozdrav*, v ktorom básnik sústredil jeden zmysel vlastnej poetickej tvorby:

Len okamih tam pobudnutia,
už mŕtvie bôľ, už slabnú putá,
zrak čistí sa, tlak voľneje,
i oživujú nádeje

Hviezdoslavove slová „a duša už sa ladí k piesni“ akoby inšpirovali Plávkovu tvorbu, najmä v tých partiách, kde spieva o rodnom Liptove a o návrate do jeho hôr, polí a k vodám.

Vnútorná ideovo-estetická podobnosť s Hviezdoslavom objavená pri prvej konfrontácii (vďaka piesňovému modelu) sa pri čítaní Plávkovej poézie (vďaka poetickému folklorizmu) dostavuje dosť často. Analýzou niektorých folklórnych prvkov možno túto podobnosť osvetliť, lebo Pláv-

kova poézia disponuje pomerne širokou škálou poetických vlastností ľudovej piesne.

Piesňovú ponášku v klasickej podobe vytvoril slovenský romantizmus. Už vtedy sa v nej prejavilo melodické, obrazové i významové (tematicko-ideové) zblíženie sa s ľudovou piesňou. Vytvoril sa jej umelý variant. Literatúra slovenského romantizmu ho kodifikovala v plnom znení. Slovenská poézia disponuje veľkým množstvom takých umelých variantov, ktoré majú svoj pratyyp, či pravzor v určitom útvere ľudovej poézie, v piesni. Štúrovci napríklad priamo uvádzali v zátvorke pod básňou melodickú indikáciu. S piesňovou ponáškou bude musieť slovenská literatúra počítať, podobne ako s inými pevnými básnickými žánrami, napríklad so sonetom ap. Piesňová ponáška má svoju stabilnú melodicko-rytmickú a ideovo-tematickú kompozíciu, vekove dosť starú na to, aby sme mohli hovoriť o jej histórii alebo tradícii v slovenskej literatúre. Jej rôzne podoby inšpirované ľudovou piesňou ožívajú v podvedomí slovenského básnika v rovine vyslovene národného a ľudového charakteru.

Piesňovú ponášku v súčasnosti najviac používa Andrej Plávka v skladbe *Liptovská píšala*:

Ozývaj sa, hora,
hora javorová,
keď zavolám zdola
domov, do Liptova

Ej, veru zavolám
do deviatich dolín,
taká mi je vôľa,
tak ma srdce bolí

za vami, za vami,
sivé moje hory —
sedem ozvenami
Liptov si otvorím atď.

Piesňová ponáška sa však pestovala vo všetkých literárnych obdobiach. Dosvedčuje to i príklad z Hviezdoslavových *Prechádzok letom*.

Keď si ja zaspievam na tom našom poli,
hlučne sa to ozve širom po okolí;
ako na jazere, keď doň skalú hodia,
naokolo k brehom zatočí sa voda.

Melodický model ľudovej piesne je tu veľmi výrazný. Okrem melodicko-intonično-syntaktickej stavby podporujú ho i básnické obrazy folklórnej proveniencie, ako: ozývajúca sa hora, volanie do hory, volanie do doliny, bolesť srdca za sivými horami, magické číslo sedem, deväť v spätosti s nejakým poetickým predmetom, predovšetkým prírodného charakteru (deväť dolín, sedem ozvien atď.), spev v poli a jeho ozývanie sa po celom okolí, hádzanie kameňa do vody, do jazera ap. Poetické stimuly ľudovej piesne sú badateľné nielen v slovenskej umelej slovesnosti, ale aj v iných

národných literatúrach. Tento presun poetických hodnôt podporil vo veľkej miere romantizmus. Hviezdoslavova piesňová ponáška (a v určitom zmysle možno to vzťahovať aj na Plávkovu ponášku) priam asociuje určitý konkrétny piesňový nápev a bolo by možné ich zaspievať ako ľudovú pieseň. Na ich text by sa dokonca v arzenáli ľudových melódií našlo niekoľko vhodných nápevov. Pri piesňovej ponáške je jasná snaha básnika: priblížiť sa čo najviac a všetkými básnickými prostriedkami k piesňovému ľudovému útvaru. Umelý básnický útvar tu priam splýva s ľudovou piesňou a básnik premieta svoje pocity a realizuje svoje videnia či zámer v rovine ľudovej tvorby. Piesňové ponášky tematicky vychádzajú z motívov ľudovej piesne. (Okrem uvedených autorov pestovala ich Ľudmila Podjavorinská, Janko Jesenský, Štefan Krčméry a iní.)

Spevavosť a rytmickú výraznosť ľudovej piesne ojedinele objavujeme aj v tvorbe iných básnikov: v Štítnického *Slnovrate* (Ej, hory, hory, šire hory, / mať naša, čo ju srdce bolí, ... alebo Každý večer pri komôrke / budem čakať, v ktorej hôrke / blúdiš, milý môj ...), Skukáľkove *Dukáty briezok* programove nadväzujú na piesňové rytmicko-melodické stimuly v tóne piesňovej ponášky, ako napríklad *Pastierska kapsička*, *Pieseň dievčaťu* ap. Ako príklad uvediem dvojveršie: Vrátim sa ja, milá, k vášmu sadu vrátim, / keď sa z korún briezok spustí leják zlatý ... V dikcii ľudovej piesne zaznieva Rúfusova *Pesnička* i *Pieseň s jarabinou* zo zbierky *Až dozrieme* (Kavky, kavky, kde letíte? / Kam sa žiale tratia ...), Mihálik vo svojej poézii veľmi často využíva refrén ľudovej piesne (*Plebejská košeľa*, *Útek za Orfeom* a iné). Piesňový refrén v básni *Mobilizácia* (*Plebejská košeľa*) využíva v tejto podobe:

Neplač, Cigánka švárna,
budeme rukovať,
budeme rukovať
do Komárna.

Príkladov na piesňovú ponášku v súčasnej slovenskej poézii by sme naozaj našli veľa. Kontakt s ľudovou slovesnosťou v tomto zmysle je neodškriepiteľný; obzvlášťňuje súčasnú básnickú tvorbu. Táto poetická pozícia nachádza v slovenskej literatúre trvalé a pevné umiestnenie a je najevidentnejšia u básnikov, ktorí pracujú v rozsiahlejších poetických záberoch a na širokom plátne. V určitom zmysle s ňou počíta i poézia Jána Kostru, Jána Smreka, Pavla Horova.

V piesňovej ponáške využíva básnik kompaktný piesňový folklórny útvar v snahe vytvoriť zase len ucelený básnický útvar, pieseň. Niekedy však ľudovú pieseň využíva iba čiastočne, napríklad jej refrén, incipit ap. Takú parciálnu piesňovú zložku zaraďuje do vlastného básnického kontextu zámerne ako prostriedok kompozície tematickej, štylistickej ap. Jej pomocou dosahuje štýlovú jednotu básnického útvaru. Taká definícia piesňovej ponášky platí zhruba od romantizmu až po súčasnú poéziu. Ak hovorím o piesňovej ponáške, nemyslím na mechanické napodobovanie

vanie ľudových piesní, ale na tvorivú umeleckú činnosť, na jednu jej metódu, ktorá úmyselne nadväzuje kontakt s ľudovou slovesnosťou, s piesňou v zmysle kompozičnej tematicko-ideovej výstavby i v zmysle melodicko-syntakticko-intonačnom, čiže v intenciách piesňového folklórneho žánru.

III. Parafrazovanie textov ľudovej slovesnosti, folklórnych predstáv a situácií. Využívanie citátov z ľudovej poézie

Štruktúra súčasnej slovenskej poézie počíta s ďalšou modifikáciou poetického folklorizmu, a to s parafrázovaním, ktoré možno charakterizovať ako voľné tvarovanie folklórnych motívov, či celých komplexov motívov, vo vnútri individuálneho básnického textu. História literatúry a najmä analýza poetických útvarov ukazuje, že estetické hodnoty folklóru sú objektívne a že počítajú s nimi literatúry všetkých národov i dejiny umenia.

Parafrazovanie folklóru v romantizme pomáhalo básnikovi dobýjať nový priestor, v súčasnosti ho oživuje a obzvlášťňuje. Korene parafrázovania folklóru treba na Slovensku hľadať už v najstaršej literatúre (*Dejiny staršej slovenskej literatúry*, Bratislava 1958, Milan Hamada, *K problematike vzťahu umelej literatúry a ľudovej slovesnosti v období od baroka ku klasicizmu*, Slovenská literatúra 1961, č. 4) a treba v ňom vidieť prejav zblížovania sa časti literatúry s ľudovou slovesnosťou a s jej nositeľom. Malo to význam pre rast literatúry a pre integráciu jej funkcie.

Folklórny prvok v staršej slovenskej literatúre je najčastejšie ako komponent štylistický (uvedomele alebo živelne používaný); literatúra romantizmu ho transponuje v zmysle ideovo-estetickom, programove a manifestačne v určitej sústave hodnôt ho implikuje do umelej slovesnosti. V zmysle estetickom je i slovenský realizmus profolklórny (avšak bez idealizácie a absolutizácie), neobyčajne uzemnený a bez plamenných manifestov vysoko vyzdvihujúcich ľudovú poéziu nad každé iné umenie. Je triezvy, hoci uvedomelá apoteóza ľudovej piesne sa udržiava a pestuje (Hviezdoslav). Apoteóza ľudovej piesne je i črtou poézie slovenskej moderny. (Krasko, Jesenský) Poézia slovenských nadrealistov, programove antitradične zameraná, folklórne prvky využíva podvedome, živelne, rozhodne ich však úplne neobchádza.

Ak sa dívam na súčasnú slovenskú poéziu ako na jeden celok, i keď vo vnútri organizmu umelecky a ideove diferencovaný, zisťujem, že estetické impulzy klasického (teda najstaršieho folklóru, ako je pieseň, rozprávka, príslovie, porekadlo, detská riekanka) sa v nej tvorivo uplatňujú. Parafrazovanie rôznych textov ľudovej slovesnosti, folklórnych situácií, predstáv, hrdinov ap. sa hojne vyskytuje. Ba i básnici výrazne antitradiční a programove proti ľudovej slovesnosti, či proti jej umeleckej platnosti,

podvedome a živelne uplatňujú vo svojej poézii niektoré folklórne situácie, predstavy, frazeologické zvraty. Svedčí to o dôležitom fakte, že básnik je materinskou rečou spätý aj s tvorbou ľudu a že v jeho podvedomí sú zafixované určité estetické, či ideové momenty natoľko, že si ich existenciu takmer neuvedomuje. Jeho psychická skúsenosť jednoducho s nimi počíta a básnikova invencia ich v určitých okamžikoch intuitívne registruje. Vychádzajú na povrch a v zápätí miznú.

(Ak používam slovo folklór, myslím tým výlučne ľudovú slovesnosť. Ostatné prejavy ľudovej tvorby, výtvarné, hudobné, tanečné, v tomto príspevku nezachytávam a nesledujem.)

Ako som už spomínala, pri piesňovej ponáške sa básnikovo videnie a vnímanie realizuje v rovine ľudovej poézie; pri parafráze ide skôr o postup opačný: ľudová slovesnosť sa premieta v rovine poézie umelej (konkrétneho autora) už v literatúre par excellence. Piesňová ponáška je významovo dosť jednoznačná, kým parafráza nadobúda kontakt s rôznymi skutočnosťami básnikovej reality, atomizuje sa, či posúva významove z jednej roviny do druhej, z jedného básnického obrazu do druhého, ohraničená autorským kontextom, myšlienkou, asociáciami. V porovnaní s predchádzajúcimi literárnymi obdobiami dostáva sa už do zložitejších súvislostí vnútorného i vonkajšieho sveta básnika v úplnej závislosti od momentov nefolklórnych. Folklórny model v parafráze je sekundárny. Výraznou sa stáva iba niektorá jeho časť, niektorý jeho prvok. (Prvkom tu môže byť i folklórna atmosféra napríklad z fantastickej rozprávky, ľudová satirická kresba ap.)

Mnohé názvy básní Andreja Plávku už svojím názvom anticipujú folklórne motívy a môžeme v nich nájsť spojivá s poéziou Andreja Sládkoviča a Hviezdoslava. Plávkova poézia (*Liptovská píšťala*) je poetickým záznamom historicko-etnografickým zo života ľudu.

Uvediem niekoľko príkladov na parafrázovanie folklórnych predstáv (*Liptovská píšťala*):

Vtisne sa škárami studená Marmuriena,
z pitvora vymetie lemešov detváky,

— — — — —

Vitaj, vitaj,
Marmurienka, biela panna

— — — — —

Šije, šije,
Marmurienka, biele čipky

— — — — —

Fenoméni mytologický (Marmuriena) navádza parafrázovanie folklórnych predstáv, ktoré básnik funkčne začleňuje do autorského kontextu. Vypomáha si ním pri opise príchodu zimy a jej atmosféry. Andrej Plávka vôbec pracuje vo svojich poetických predstavách s prvkami neomytologizmu a ľudového rituálneho zvykoslovia. Najčastejšie ich spája s motívmi prírodnými.

Od Lucie
koľko panien odkladalo
polienka!
Ak na ženu chlapcov malo,
však na Hody pred oltárom
ukážu sa z okienka —

alebo

Vyjde gazda
do maštale s chlebíkom i
cesnakom —
Štedrý večer pýchu zlomí,
od Ježiška pôlt slaniny
pošle boháč žobrákom

Andrej Plávka takmer v celej svojej poézii využíva praprvky ľudovej proveniencie v oblasti psychickej i jazykovej. Asociačné pole uvádzaných úryvkov je dosť jednoznačné a určované básnikovým autentickým zážitkom. Vyvoláva oživený svet pradávnych úkonov rituálneho charakteru, viažúcich sa k určitým obdobiam ľudového kalendára (Lucia, Vianoce), ktoré etnografia spája so zimným slnovratom. Pradávný rituálny fenomén vstupuje u Plávku do kontextu súčasnej poézie, jeho primárny význam je však zahmlený, takže v básnikovom texte vyskytuje sa často vo funkcii epického činiteľa, dynamizuje báseň. Poézia tohto typu takmer úplne vylučuje významovú viacznačnosť a posúvanie významových rovín. Etnograficko-folkloristická zložka tejto poézie je silná. Básnik využíva najmä jej tematicko-emocionálne impulzy. (Napríklad báseň *Pri kozube z Liptovskej píšľaly*.) Cestou psychickej skúsenosti básnik zámerne nadväzuje kontakt s určitými úsekmi kultúrnej histórie.

Kdeže sú návraty ešte pred štvrtstoročím!
Kde vráta vŕzgavé na cieňach, na humnách,
kde koník gepľový v žentúra kolotoči,
kde niže dediny z močidiel ľanu pach,
kde nemce konopí v jesennom podvečere,
kde husí krdlíky v zátuľnom, mäkkom šere?

Motívy zo života dediny a prírody vytvárajú konštanty Plávkovej poézie. Ich asociačné potencie sú jednoznačné a básnik ich netransponuje do zložitých dramaticko-subjektívnych súvislostí básnickej reality. Plávka s nimi pracuje jednoduchou metódou, ktorá v súčasnej slovenskej poézii má osobitné postavenie.

Variačné možnosti poetického folklorizmu v súčasnej slovenskej poézii zasahujú aj do zložitých myšlienkových a citových pochodov, často objektivizujú básnikove najsubjektívnejšie predstavy a zážitky a výrazné sú najmä v rôznych posunoch významov a obrazov. Ich mechanické preberanie súčasná slovenská poézia vylučuje. Modifikácie poetického folklorizmu sú organickou súčasťou umeleckého organizmu poézie a podporujú v nej vznik nových symbolov.

Mnohí slovenskí básnici tvoria svoje básne pomocou parafrázovania folklóru. Príkladov by bolo naozaj veľa a nemôžem všetky uvádzať. Spája ich však spoločná vlastnosť: snaha o tvorivé zvládnutie folklórnych momentov. V transformácii hrá dôležitú úlohu tvorivý typ básnika. Jeho prístup k folklóru môže byť uvedomelý, cieľavedomý alebo živelný, narábajúci s podvedomím a či emocionálne zaangažovaný na niektorom folklórnom vzťahu. (Spomienka z detstva ap.) Básnik je už svojou rečou zainteresovaný na ľudovej slovesnosti. Často irelevantný folklórny prvok v kontexte súčasnej poézie pôsobí prekvapujúco a zaujíma významné postavenie. Súčasní básnici imputujú folklórnym textom nový obsah tvorivým využitím nefolklórneho materiálu.

Laco Novomeský priam klasickým spôsobom adaptuje folklórne hodnoty do svojej poézie. Svedčí o tom jeho básnická tvorba, i z obdobia pred druhou svetovou vojnou. Všimnime si básne *Nezbadaný svet* a *Stretnutie*.

Použitím obligátnej rozprávkovkej formulky, ktorá sa stala fixnou súčasťou frazeológie „Kde bolo, tam bolo...“, vytvára básnik ilúziu neskutočného sveta, atmosféru rozprávky, povesti. Folklórny text je tu funkčne začlenený, podporuje zmyslovú predstavivosť a obrazotvornosť. Básnikova kultivovaná fantázia sa uskutočňuje predovšetkým v rovine vizuálnej imaginácie. Básnik folklórnym citátom parafrazuje známu folklórnu predstavu a situáciu z fantastického rozprávkového sveta a vnáša ju do svojho viacvýznamového asociačného poľa. (Motívy krásna, života, histórie, výtvarného prejavu atď.) Básnikov zámer úzko korešponduje s umeleckou fotografiou Martinčeka použitou vo vydání. V kontexte poézie Laca Novomeského estetická skúsenosť abstrahovaná z folklóru už často ani nepôsobí dojmom folklórnosti. Často je iba v náznaku, v bleskove zachytenom poetickom zázname:

Tri moria prejdeš, sedem riek a hory neznáme
(*Nezbadaný svet*)

Pozorný vnímateľ opäť zbadá parafrázovanie rozprávkového textu, úmyselné zdôrazňovanie fantastickosti a rozprávkovej atmosféry. V básni *Stretnutie* prispôbuje si Laco Novomeský text ľudovej piesne.

Zahučali hory
boli to Karpaty
— — — — —
Zaplakalo dievča
zaplakal celý svet
— — — — —

Hej, pomaly ovečky dole dolinami,
bača je už veľmi starý,
nedožije do jari
— — — — —

Tvarovanie básne pomocou parafrázovaných folklórnych textov sa využíva v celej slovenskej poézii. Tomu sa nevyhli ani iní básnici, Kostra, Smrek,

Horov a ďalší. Na rozdiel od rozprávkových motívov parafrázované texty ľudových piesní zdôrazňujú reálne udalosti a ich realisticko-dramatickú podobu.

Básnik Štefan Žáry v *Zázračnom triezvom korábe* parafrazuje folklórnu predstavu a rozprávkový text v tejto podobe:

Nazrel som úchytkom
do zakázanej sály,
trinástej komnaty

Predstavu rozprávkového tátoša prenáša do sveta modernej astronautiky, kde je viditeľná náhla asociácia s folklórom:

Bujný bol ešte tátoš
a krásny údivom
v tom zraku iskriacom

V *Piesni milému* parafrazuje Žáry melodický, intonačný a rytmický model ľudovej piesne:

Odchádza mi môj najmilší
do sveta
za hviezdou, čo na oblohe
trblieta

V poslednom prípade by sme už mohli hovoriť o piesňovej ponáške. Jej text možno bez ťažkostí zaspievať na určitú konkrétnu melódiu ľudovej piesne. (Z hľadiska poetického folklorizmu pozoruhodná je básnická zbierka *Cesta*.) Vojtech Mihálik na širokej platforme spracúva vo svojej poézii folklórne motívy. Kontakt s ľudovou slovesnosťou v oblasti umeleckých prostriedkov i tematiky je u neho rovnako výrazný ako u Laca Novomeského. Vo *Feudálnom klavirochode* (*Plebejská košeľa*) zveršúva Mihálik motívy ľudovej povesti. Táto básnická metóda je štylizovane neo-romantická; pre básnika-syntetika je príznačná jej umelecko-ideová pozícia. Počíta s ňou ako s osobitným poetickým postupom. Mihálik renovoval starší poetický princíp a dal mu novú umeleckú platnosť a perspektívu. Vedome vytvára vo svojej poézii veľké asocičné pásma inšpirované ľudovou poéziou, počíta s folklórnym efektom — podobne ako Novomeský a Žáry — v kompozičnej výstavbe a emocionálnej pôsobivosti. Parafrázovanú ľudovú pieseň vo funkcii kompozičného prostriedku úspešne uplatňuje v najnovšej básnickej zbierke *Útek za Orfeom*:

Trenčianske hodiny smutno bijú,
trenčianske hodiny
smutno bijúce srdce.

Parafrázovaný text ľudovej piesne sa opakuje ako refrén:

Trenčianske hodiny smutno bijú
trenčianske hodiny
smutno bijú cez srdce.

(*Trenčianska jeseň*)

Mihálik často najsubjektívnejší pocit vyjadruje v polohe ľudovej piesne. Vytvoril tak v súčasnej slovenskej poézii akýsi pendant „národného klasicizmu“.

* * *

Antitradične zameraní básnici veľmi svojrázne spracúvajú folklórne prvky. Využívajú ich intuitívne spolu s niektorým výrazným rečovým fenoménom. V klasickej skratke zachycujú folklórny moment a básnický fixujú náhlu asociáciu s ľudovou slovesnosťou, najčastejšie pomocou bleskovej parafrázy. Uvediem niekoľko príkladov z tvorby nadrealistov Jána Raka, Rudolfa Fabryho a z tvorby mladších autorov Jána Stacha a Miroslava Válka. (Môj postup je iba pracovný a nemám na mysli ich príslušnosť k niektorej básnickej skupine. Všímam si tvarovanie folklórnych prvkov.)

Rakov a Fabryho kontakt s folklórom pôsobí dojmom odstredivej sily. Avšak ich básnické texty dosvedčujú, že kontakt tu skutočne existuje: udržiava sa v rečovom podvedomí básnikov. Ich asociácie s folklórom sú náhle a logické. (Presné a logické spojenia asociácií sú v protiklade s ich „nezrozumiteľnými“, či príliš pretváranými básnickými textami, najmä so staršou poéziou.) A tak folklórne prvky v ich poézii rezonujú len na malom okruhu.

Sadá, sadá roj
na višňový strom

(Rudolf Fabry, *Tretí* z básn. zbierky
Každý sa raz vráti)

Piesňová parafráza umocňuje spomienku na detstvo, ktorú básnik v nasledujúcom dvojverší spája s piesňovým citátom:

moje detstvo zuní v ňom.
Ono je ten tretí.

Dva verše z Rakovej básne *Moja Itaka (V údolí slnka)* analogicky ako u Fabryho v náhlej spomienke na detstvo parafrazujú folklórnu predstavu rozprávkového sveta:

Zimné večery na dedine
zakliaty zámok detských rokov

V uvádzaných veršoch je spomienka na dávno prežité detstvo, na rad dlhých zimných večerov a azda na rozprávky, ktoré deti počúvajú so zatieneným dychom. Folklórna predstava sa koncentruje v obraze „zakliateho zámku“, ktorý v básnikovom kontexte nadobúda viacero značení.

Ani básnik Ivan Kupec, vedome antifolklórny, nevyhol sa vo svojej poézii bleskovej parafráze folklórneho textu vyjadrujúceho v gnómickej dobe určitú životnú skúsenosť človeka. Kultivovane si tak prispôsobuje folklórne hodnoty:

... jedinú
Lastovicu, čo urobí jar
(Vyzliekanie z hnevov)

alebo

... Nebuď
vlk vlkovi človekom
(l. c.)

Stachovo exkluzívne metaforické myslenie sa v niektorých bodoch opiera o motívy fantastickej rozprávky, najmä v pláne tematicko-kompozičnom. V posúvaní významov alebo obrazov používa folklór na vyjadrenie ohromujúcich súvislostí. V zbierke *Svadobná cesta* je to motív kráľa, draka a zakliateho mesta v čiernom súkne. Stacho sa k fantastickej rozprávke znova vracia v *Dvojramennom čistom tele*, napríklad v básni *Kruh*:

... spev ženy na strašej nôžke,
kráča do skleného zámku zimy

alebo

na sedem zámkov dúhového dažďa
rozprávkové blčky živých semien skrbli ohnivým mečom

Mýtické číslo sedem a rozprávková „fantastickosť“ znásobujú sugestívnosť „básnického príbehu“ (... na siedmy západ / rozkmitaného zámku...).

Významové a obrazové kvality folklóru sú najmä v rovine frazeológie zafixované v podvedomí básnika a intuitívne spolu s jazykom a myšlienkou, vyjadrujúcou niektorú prastarú pravdu, prenikajú na povrch. A v tomto zmysle estetickým impulzom folklóru sa nevyhne ani jeden básnik, teda ani najmladšia generácia poetov. Pokiaľ je básnik básnikom s poetickou intuíciou a vlastnou invenciou nemôže narušiť kontakt s národnou kultúrou, niet takého vzduchoprázdna, ktoré by ho prijalo. Básnik vytvára iba jedno ohnivko v rade mnohých tvorcov, teda i tých, ktorí sú ľudovými v pravom slova zmysle.

* * *

Uvedomelý kontakt s folklórom podporujú i citáty z ľudovej slovesnosti transponované do básnického kontextu. Využívajú sa najčastejšie spolu s parafrázovaním či s piesňovou ponáškou. S týmto básnickým princípom možno sa stretnúť v celej slovenskej literatúre. (J. Ignác Bajza, Janko Kalinčiak, Ján Botto, Janko Kráľ, Pavol Országh-Hviezdoslav, Ivan Krasko, Janko Jesenský a iní.) Citát napomáha pri vytváraní určitej atmosféry, vo vykresľovaní psychických stavov, estetických vzťahov ap.

Pointu Mihálikovej básne *Hlad (Útek za Orfeom)* vytvára presný citát z detskej riekanky:

Ahcene, machcene,
sliže sú mastené,
na stene prilepené.

Folklórny text v naturálnej podobe vytvára zložitý výsledok básne, jej naozaj výstižnú pointu organicky a umelecky vyplývajúcu z predchádzajúceho básnikovho textu. Naturálnosť folklórneho textu je v úplnej zhode so štylistickou a tematickou stavbou básne.

V jemnej poetickej rovine pracuje s detskou riekankou Laco Novomeský a Miroslav Válek. Všimnime si zbierku *Dotyky*. Citát „Osievala múčku / v deravom klobúčku“ vytvára dôverne známu atmosféru z detstva presne podľa veršov, s ktorými je riekanka v tesnej spätosti („Len stará mama sedí vo dverách a potichu si spieva“). Erotickú dynamiku vzťahov v celej výbušnosti, trýzne a beznádejnosti umocňuje Válek pomocou citátu z ľudovej piesne v básnickej zbierke *Príťažlivosť*. (Láska, bože, láska —) Účinnosť citátu znásobuje refrén:

Sedím pri klavíri,
hrám jedným prstom
jednoduchú pesničku
— Láska, bože, láska —
len tak mimochodom,
sám pre seba.

(*Príťažlivosť*, báseň Robinson)

Klasická jednoduchosť ľudovej piesne v poézii Miroslava Válka zaznieva mnohohoznačne.

IV. Z á v e r

Rozbor súčasnej slovenskej poézie z hľadiska niektorých modifikácií poetického folklorizmu som skončila. Je ešte veľa problémov, ktoré s touto otázkou súvisia a ktoré som si vôbec nevšimla vo svojom príspevku. Nebolo mojou úlohou problematiku vyčerpať, ale iba načrtnúť. Uviedla som na bohatom materiáli ukážky najtypickejších spôsobov využívania folklórneho materiálu (piesňová ponáška, parafrázovanie, citát, niektoré folklórne stimuly v rovine obrazovej a výrazovej). Ukázalo sa, že folklórne prvky v transformovanej podobe vytvárajú dôležitý komponent súčasnej slovenskej poézie a že poetika moderného slovenského básnictva musí s nimi vážne počítať. (Malo by to tak byť i vzhľadom na predchádzajúce literárne obdobia a smery.) Ukázalo sa ďalej, že poetický folklorizmus je zastúpený v celej slovenskej poézii a že jeho kontinuita nebola podstatnejšie narušená. Moderná slovenská poézia počíta s ním a prispôsobuje si ho svojim vlastným umeleckým prostriedkom. Poézia najmladších slovenských básnikov sa vo vzťahu k folklóru ešte celkom nevyhranila, ale sotva sa jej podarí obísť také veľké slovesné poetické zázemie, akým je folklór. Nejakým spôsobom sa s ním pokúsi vyrovnáť.

Ako bolo už z predchádzajúceho jasné, sústredila som sa predovšetkým na poéziu básnikov, ktoré programove a na širokom poetickom pláne transformujú folklórny materiál do svojej poézie. (Andrej Plávka, Laco Novomeský, Vojtech Mihálik, Štefan Žáry a iní.) Uvedomujem si, že moja snaha sústrediť sa na niektoré folklórne prejavy, či básnické individuality môže vyvolať polemické ohlasy. Rozhodne však nemôže vzbudiť presvedčenie, že impulzy ľudovej slovesnosti v súčasnej poézii sú nepodstatné a retardačné. Opak som dostatočne dokázala.

Zusammenfassung

In vorliegender Studie „Die ästhetischen Impulse der klassischen Folklore und die zeitgenössische slowakische Poesie“ behandelt die Autorin die Frage der Modifikationen poetischer Folklore. Unter dem Begriff „poetische Folklore“ versteht sie die Beziehung des Dichters zu der Volksdichtung und die Transformation der Folkloreelemente. Als Ausgangspunkt für diese Studie wählte die Autorin die Poesie, die annähernd vom Jahre 1945 bis in die heutigen Tage entstand.

Die Folklore repräsentiert ein bestimmtes poetisches Urelement, in dem sich die vielhundertjährige psychische und ästhetische Erfahrung des Menschen und Dichters konzentriert und konserviert. Die Folklore ist eine bestimmte Aussage vom Leben und von der Welt. Mit den Elementen der Folklore rechnet die poetische Schöpfung fast aller literarischen Perioden in der ästhetisch-ideellen Position, in der thematischen und stilistischen Komposition. Die Möglichkeiten der Formierung des Folklorematerials hängen vom Dichter—Schöpfer, von seiner psychischen und künstlerischen Disposition und auch vom zeitgebundenen Stil und von der Weltanschauung ab.

Die Autorin der Studie beweist an reichen Beispielen der zeitgenössischen slowakischen Poesie, dass der heutige Dichter noch immer in enger Symbiose mit der

Volksdichtung lebt, und dass der Kontakt mit der Folklore in seinem Unterbewusstsein tief fixiert ist. Der zeitgenössische slowakische Dichter ist einer der Glieder in der Reihe der Schöpfer volkstümlicher und nationaler Kultur im wahren Sinne des Wortes.

Die grundlegenden Modifikationen der poetischen Folklore teilt die Autorin auf: Liedernachahmung, Paraphrasieren der Folkloretexte, Vorstellungen, Situationen, auf Gebrauch der Zitate und auf Folklorestimulationen in der *bildlichen und Ausdrucksebene*. Es muss die Tatsache betont werden, dass die Methode der Autorin arbeitsartig ist, und dass sie ausschliesslich die Formierung des Folklorematerials in der zeitgenössischen slowakischen Poesie beachtet (A. Plávka, L. Novomeský, Š. Žáry, V. Mihálik, J. Stacho, M. Válek u. a.) ohne Rücksicht auf ihre Angehörigkeit zu irgendeiner literarischen Richtung oder Schule. In ihrer Studie arbeitet die Autorin nicht literarkritisch. Mit ihrem Aspekt belebt sie den Zutritt zur zeitgenössischen slowakischen Poesie um die Möglichkeit eines weiteren Gesichtspunkts, unter dem die Poetik der modernen Dichtung mit den Folkloreelementen ähnlich wie mit der gründlichen Forschung der Volksdichtung und den Äusserungen der Folklore (der Beziehung zu der Volkspoesie) in der Slowakei rechnen muss.